

Monika Ivanuša, Tjaša Malec*

PLETARSTVO - OBRT ALI UMETNOST ?

Sva Monika Ivanuša in Tjaša Malec, učenki 7. razreda na OŠ Ormož. V svojem prispevku sva skušali pokazati ali vsaj raziskati, kam spada področje dela pletarjev kot rokodelcev. Pri delu sta nama pomagala profesorja OŠ Ormož, ga. Danica Rižnar in g. Roman Bobnarič, ki sta bila tudi najina mentorja.

Uvod

V našem okolju je veliko znanega o starih mojstrih, o starih znanjih in o obrteh, ki počasi umirajo, ker jih nihče več ne zna opravljati. Pri svojem raziskovanju bi radi ugotovili, kaj se v resnici dogaja in zakaj. Morda bi morali dobiti izdelki teh starih mojstrov posebna imena ali vsaj poseben status. Veliko ljudi si želi postati lastnik kakega domačega izdelka. In veliko ljudi si želi vedeti, kako se jih izdelava. Ampak nikakor tega ne morejo dobiti, niti izvedeti, ker je rokodelcev - pletarjev - čedalje manj. Zakaj ti izdelki ne bi bili umetnost? Umetniški izdelki. Redki so, zelo lepi in le redki jih znajo izdelati.

Obrt in tradicija

Domača obrt

Številne tradicionalne obrti so bile v preteklosti na ormoškem območju zelo razširjene, danes pa so skoraj izumrle. Od druge polovice 19. stoletja pa vse do sredine 20. stoletja so v teh krajih obstajale najrazličnejše proizvodne in storitvene obrti. Med domačimi obrtmi so se ljudje ukvarjali z lončarstvom, s kovaštvom, pletarstvom, sodarstvom oz. z obrtmi, ki so bile vezane na vinogradništvo kot glavno gospodarsko panogo tega območja. Le-te so se od tradicionalnih obrti tudi najdlje ohranile. Zaradi obilice lesa je bila že v preteklosti razvita tudi lesna obrt.

Veliko tradicionalnih obrti se je odvijalo na ormoškem podeželju kot hišna dejavnost v okviru zadovoljevanja domačih potreb. Obrtna dejavnost in kmečko

gospodarstvo sta se na ormoškem podeželju zelo prepletala predvsem na majhnih kmečkih posestvih. Včasih so obrtniki delo opravljali po domovih v bližnjih vaseh. Orodja so nosili s seboj, ljudje pa so jim plačevali v denarju in živežu. Domači obrtniki so bili cenjeni. Z razvojem tehnologije in trgovine so domače obrti počasi začele izginjati. S prenehanjem furmanstva v petdesetih letih so začele izginjate predvsem s furmanstvom povezane tradicionalne obrti npr. kovaštvo, kolarstvo. Danes domačo obrt na širšem ormoškem območju/podeželju opravljajo le še posamezni obrtniki (lončar, pletar, kovač). Nekateri dejavnosti predstavljajo nadaljevanje obrtne dejavnosti iz preteklosti, npr. »cvečarstvo« (izdelovanje rož iz krep papirja). Sicer pa obrtniki uporabljajo pri delu iz roda v rod podedovane metode dela, izboljšala so se le orodja. Tako se ohranja npr. sodarstvo zaradi povezave z vinorodnim območjem. Še delujoče tradicionalne obrti, ki so se ohranile na našem območju vse do danes, predstavljajo bogastvo narodove dediščine.

Pletarstvo in pletarji

Pletarstvo je izdelovanje predmetov iz slame, koruznega ličja, leskovih ali kostanjevih viter, neobeljenih ali obeljenih vrbovih šib in drugih gradiv, s prepletanjem, zvijanem in zatikanjem. Razvijalo se je kot izrazita domača dejavnost za potrebe posamičnih gospodinjstev in za prodajo v domačem okolju. Ponekod se je za potrebe tržišča razvila obrt. Pletarska obrt je bila dodatna dejavnost podeželskega prebivalstva, zato v preteklosti niso poznali cehov, ki bi združevali poklicne mojstre. V začetku je pletarstvo zadovoljevalo predvsem domače potrebe, v nekaterih krajih pa so pletli tudi za tržišče. Ponekod so se skoraj vsi prebivalci kakšne vasi ukvarjali v glavnem s pletarstvom. Pletarji na vasi so spadali med revnejše prebivalstvo. Bili so predvsem mali kmetje, zato je bila zemlja premajhen vir dohodka za preživetje. Izdelovali so izdelke, ki so jih ljudje uporabljali pri delu doma in za shranjevanje, prenašanje in prevažanje pridelkov.

* Monika Ivanuša in Tjaša Malec, učenki Osnovne šole Ormož, Hardek 5, 2270 Ormož.

Pletarji so svoje izdelke izdelovali iz različnih materialov. Tako ločimo izdelke iz leske in leskovih viter, smrečja, srobot, vrbovega šibja in vrbovih viter, ličja in slame. Uporabljali so pletivo, ki ga je bilo v domačem kraju največ pri roki. Pletarski izdelki niso posebno trajni, saj se pletivo hitro potrga, zato so jih nenehno nadomeščali z novimi. Tisti, ki so pletli za domačo uporabo, so se s to obrtjo ukvarjali večinoma sezonsko, največkrat pozimi, ko niso bili zasedeni z drugimi opravili.

Pletarstvo iz vrbovih vej je obrt, ki jo najdemo po vsej Sloveniji, pletenice pa še posebej pogosto v vinorodnih okoliših.¹

Pletarsko znanje se je širilo iz roda v rod, od 19. stoletja tudi s pletarskimi tečaji in šolami. Danes je pletarstvo med najbolj razširjenimi domačimi obrtmi, vendar se odvija na samouški in lokalni ravni.

Pletarska domača obrt ima že zelo dolgo zgodovino, zato jo lahko uvrščamo med starejše. Prve omembe o njej najdemo že v antičnih virih, pozneje so pomemben vir upodobitev na srednjeveških freskah. Vendar so nam iz starejših obdobj na voljo le drobci ali slučajne omembe, ki onemogočajo rekonstrukcijo ali temeljitejši vpogled v najstarejša obdobja razvoja te obrtne dejavnosti.

Veliko zanimivih slikovnih upodobitev pletarskih izdelkov lahko vidimo na grafičnih upodobitvah gradov in naselij, na katerih se na obrobju motiva pojavlja ta motivika.

Lepota in toplina naravnega materiala je večna. Zato lahko velikokrat najdemo zelo podobne izdelke in vzorce na izdelkih pletarjev današnjih dni in tistih, ki jih srečamo v kakšnem muzeju med zelo starimi in cenjenimi izdelki.

Pletenje je hobi, ki združuje igro in koristnost, a izziv predstavlja tudi minimalen pribor in orodje. Potrebujemo škarje ali nož, žebličke, žogico, kos lesa, iglo in barvo. Včasih tudi tega ne.

Pri pletenju lahko pletar uporablja le svoje prijeme, ki pa morajo biti med izdelovanjem predmetov ves čas enaki. Strogih pravil o pletenju ni, saj se prenaša znanje v glavnem iz roda v rod po ustnem izročilu. Zato ni »učbenika« in kriterijev pravilnosti. Če je izdelek izdelan lepo in ima svojo funkcionalnost, je dober.

Kreativnost je svobodna, kombiniramo lahko z lesom, s platnom, kovinami in podobno. Zato velikokrat tudi ne moremo oceniti, do katere mere je izdelek pletarski in je brez dodatkov normalne oblike. Z dodatki pa lahko velikokrat prevzame popolnoma drugačno obliko, ki ni bila osnovni namen izdelave. Med pletarstvo štejemo tudi izdelovanje cvetnonedeljskih butaric in izdelke iz oblancev.

Pletarstvo na Ormoškem²

Že v preteklosti so si ljudje pri svojem delu pomagali z različnimi orodji in pripomočki. Med te so sodile tudi razne košare in drugi izdelki iz šibja. Pletarstvo se je v preteklosti odvijalo na ormoškem podeželju predvsem kot hišna dejavnost v okviru domačih potreb. Plesti so znali skoraj pri vsaki hiši. Med najstarejša pletarska opravila sodi pletenje izdelkov iz slame in šibja.

Največ so mojstri pletli košare za shranjevanje zrnja, sejavnice, košare za kruh in čebelje panje, košare iz šibja za sani in vozove ipd.

Ohranjeni izdelki iz ržene slame in vrbovih šib pričajo o bogati pletarski dejavnosti na tem območju pred drugo svetovno vojno. Domači pletarji so bili cenjeni, saj so slamo in šibje morali dovolj dolgo namakati pred dokončnim spletnjem v košare... Pletarski izdelki iz

¹ Spletni vir: <http://www.gea-on.net/clanek.asp?ID=1004>.

² Vir: http://www.slovenia.info/si/Ostale-znamenitosti/Doma%C4%8Da-obrt-v-Ormo%C5%BEu-in-njegoviokolicih.htm?ostale_znamenitosti=10579&lng=1.

naravnih materialov so pomenili osnovno orodje in pripravo pri večini opravil. Nekaj posameznikov se danes še ukvarja s pletenjem najrazličnejših izdelkov iz šibja: raznih košar, pladnjev, spominkov, z opletanjem steklenic...

Materiali

Za izdelovanje pletarskih izdelkov mojstri pletarji uporabljajo različne materiale tudi znotraj enega samega izdelka. Šibe lahko zasadijo ali kupijo, žita in koruza obkrožajo vsako vas, rogoz pa je vegetacija močvirnih področij.

Šibe

Uporaba vrbe za pletenje je prastara. Človek je zgodaj spoznal njene dobre lastnosti in najrazličnejšo možnost uporabe za izdelovanje raznih potrebščin za hišo, kmetijstvo in obrt. Gojiti vrbo je začel predvsem pletar, pa tudi gozdar. Poudariti pa moramo, da je donosnost nasada predvsem odvisna od pravilnega gojenja. Ni glavno pridelovati velike množine vrbe, ampak le dobre vrbe, ki se lahko vsak čas in ugodno unovčijo. Kot žlahtno (kulturno) vrbo razumemo vrbo, ki je razmnožena s sadikami in ne s semenjem kot divja vrba.

Oguljena ali neoguljena vrbova šiba je najenostavnejši material za privajanje roke na pletenje in osvajanje veččin. Veje je treba porezati, dokler je listje zeleno. Seveda predmeti ne bodo tako lepi, kot če pletemo s pravo šibo.

Snope obdelane šibe lahko kupimo pri zasebnih mojstrih ali v obratih, kjer takšne stvari še vedno delajo. Tudi sejmi so pogosti trgovski prostori za prodajo pletenih proizvodov in nabavo materiala, kjer se stvari dobijo iz prve roke.

Sadike se dobijo v drevesnicah ali pri ljudeh na vasi. Enkrat zasejana šiba nam daje šibe do petnajst let. Za sejanje šibe so primerna nizka in vlažna tla. Zbitost tal vpliva na kvaliteto šibe, ker trda tla dajejo trde šibe.

Spomladi izkopljemo luknjo, globine pol metra. Sadike, dolžine petindvajset centimetrov, sadimo v razmiku petnajst do dvajset centimetrov, tako da je večji del sadike v zemlji. Tanjše šibe se sadijo gosteje, debelejšje pa na večje razmike. Prvo leto je treba sadike okopati

in porezati korenine. V naslednjih letih je dovolj le eno okopavanje. Sadike je treba preko zime zakopati v pesek. Največje in najlepše šibe so od tretjega do desetega leta.

Šibe se režejo v jeseni, ko odpade listje. Takoj jih sortiramo po velikosti, vežemo v snope in pripravimo za kuhanje. Kuha se lahko kadar koli in v čemer koli. Zaradi vonja, ki nastaja pri kuhanju, je najbolje, če kuhamo na prostem. Najpomembneje je, da damo šibe v mrzlo vodo in jih kuhamo na temperaturi vrelišča šest ur. Po kuhanju se šibe ohladijo, skorjo ogulimo in šibe damo sušiti. Za sušenje niso potrebne posebne razmere, razen da ne smejo biti izpostavljene soncu. Šiba je suha v nekaj dneh oziroma takrat, kadar pri zvijanju takoj počí. Kuhana in suha šiba je pripravljena za pletenje po namakanju v hladni vodi najmanj eno uro, kar ji vrača elastičnost. Pri pletenju, če traja dalj časa, je treba šibo večkrat namočiti v vodo, ker se hitro suši in lomi. Vodo je treba po vsakem namakanju zamenjati, ker potemni in lahko obarva šibe.

Za pletenje se ne uporablja samo cela šiba. Lahko se razcepi po dolžini in se razdeli na dva ali tri dele. Tako tanki trakovi se imenujejo vitre in se z njimi najpogosteje ovijajo razni predmeti. Iz njih se lahko pletejo tudi predmeti, a le tako, da je osnovni del narejen iz celotne šibe.

Pletene predmete iz šib zaščitimo in podaljšamo življenjsko dobo z lakiranjem. Barvanje in kombiniranje z drugimi materiali je prepuščeno okusu posameznika. Trajnost izdelka je odvisna od čuvanja predmetov in načina uporabe. Po desetih letih lahko pleteni predmeti počrnijo.

Vsem košaricam in košaram je skupen začetek, zaobljeno dno in privzdignjene stranske stranice. Dno se vedno dela iz tako imenovanega križa, stranske šibe pa zvijemo od spodaj navzgor. Stransko zvijanje in pletenje je delo, ki poleg znanja zahteva spretnost in čvrsto roko. Veliko je treba vaditi, da se roka privadi, saj le tako lahko vedno enako čvrsto pletemo, kar vpliva na videz izdelka. Zato je za začetek primerna majhna in nizka košarica. Križ za dno se dela s prerezom debelejših šib.

Od vseh vrst šib, različne debeline in kvalitete, je trenutno najboljša amerikanka, kultivirana šiba

rdeče barve. Od debelih šib sta primerni rumenkasta rožmarinka in alba.

Slama

Že jeseni v času setve se moramo odločiti, kaj bomo posejali. Za pletenje je primerna enakomerno debela, lepo bela, na koncu zlato rumena ržena pšenična slama.

Ko žitna polja nehajo cveteti in so valovi sredi žitnih polj največji, še preden postanejo klasi pretežki, preden upognejo svoje glave, prihaja čas posebne žetve in priprave slame za pletenje. Še zeleno slamo skrbno požanjemo s srpom in jo polagamo na srtnišče. Na soncu se slama počasi suši, zelena barva pa počasi prehaja v belo-zlato-rumeno. Slamo nato povežemo v majhne snope in jo hranimo v suhem in zračnem prostoru.

Za pletenje pripravimo slamo iz snopa. Iz vsake bilke odrežemo slamo od klasa od prvega kolenca in naprej do četrtega kolenca. Pri pšenici pustimo tudi klasje,

ki nam bo služilo za dekoracijo. Slamice očistimo še vrhnje plasti in jih imamo spete v šope pripravljene. Pred pletenjem moramo slamo tudi navlažiti.

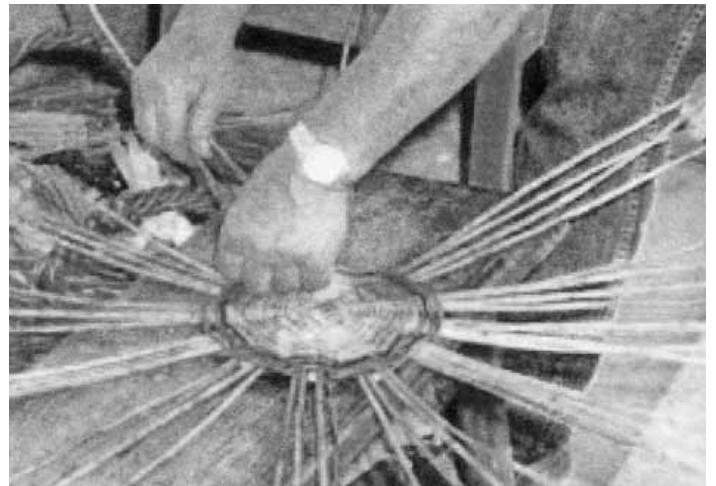
Les

Primarna vrednost lesa v pletarstvu je izdelava osnovnih oblik in ogrodij, na podlagi katerih lahko pletar opleta in ustvarja predmet. Podobno kot človeško telo. Kako bi človek stal, hodil, živel..., če ne bi imel ogrodja - okostja?

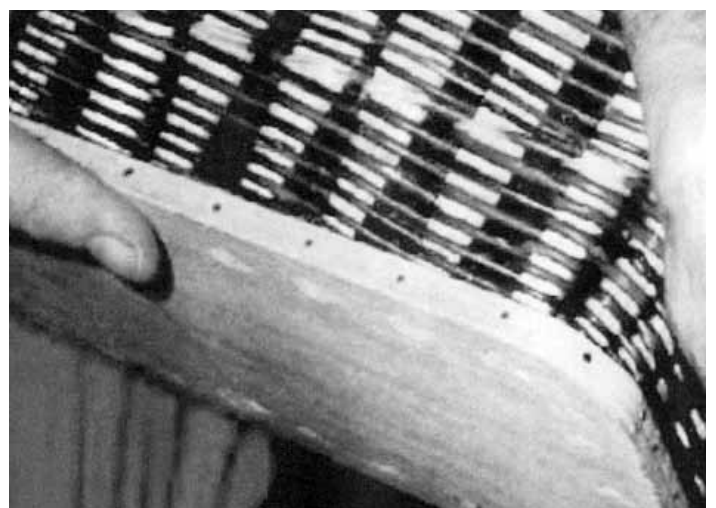
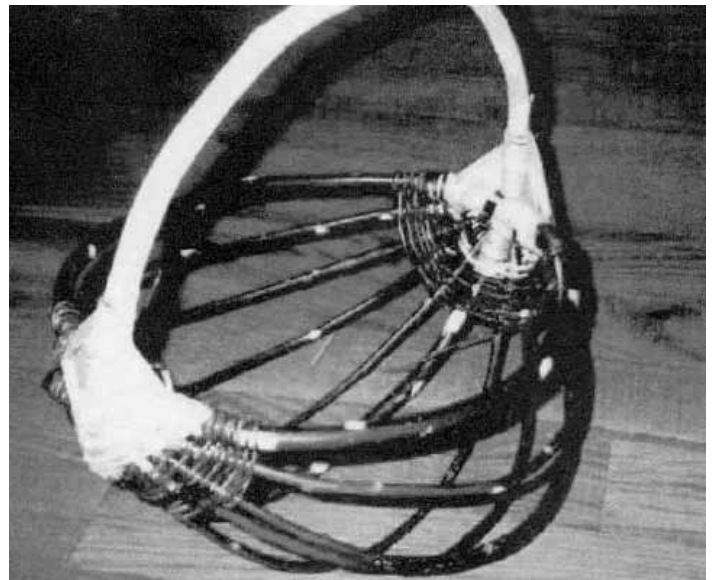
Zato ogrodje izdelka oblikuje pletar običajno vedno na enak način. In še tedaj ne moremo vedeti, kakšen bo izdelek na koncu, saj se z materialom spreminja način pletenja. Les je nosilna konstrukcija.

Nosilna konstrukcija je lahko tudi iz debelejših vej ali obdelanega lesa, ko je treba izdelati pletarski izdelek, ki bo lahko prenesel večje obremenitve, npr. košara.

Da bi lažje razumeli kako poteka delo in kako zahteven je postopek izdelave pletarskega izdelka, je v nadaljevanju pojasnjen postopek izdelave oz. priprave materialov za delo.

Nosilna konstrukcija iz tankih vej.³

Nosilna konstrukcija iz debelih vej in lesa.⁴

³ Vir: <http://www.muzej-rogatec.si/pletar.jpg>.

⁴ Vir: <http://www2.arnes.si/~ltrebe2/koski%20x.htm>.

Izdelava viter za pletenje

Pletenje iz vrbovih in drugih šib gotovo izvira že iz stare kamene dobe, čeprav iz tistega obdobja nimamo ohranjenih izdelkov. Iz pletenih šib si je človek lahko izdelal ogrodje za preprosto zavetišče, pripomočke za prenašanje raznih tovorov, kot so košare in koši, pa tudi pripomočke za lov in ribolov, kot so na primer vrše. Iz šib so izdelovali tudi vitice, ki so jih uporabljali za vezanje in povezovanje debelejših vej. Mnogo tega uporabljamo še danes ali pa so uporabljali naši predniki v bližnji preteklosti.

Kljub temu da je mogoče splesti prav dobro in uporabno košaro ali pladenj iz surovih vrbovih šib, pa dobimo dosti uporabnejši material, če si iz šib najprej izdelamo vitre in pletemo z njimi. Vitre niso nič drugega kot obeljene, razcepljene in pooblane šibe. Izdelamo jih lahko samo z uporabo noža. Vitre so precej tanjše od šib, njihova debelina je običajno okoli 1/3 debeline šibe ali manj, in zato se veliko lažje upogibajo in pletejo v izdelke. Ker je njihova širina skoraj enaka debelini šibe, pa je poraba materiala in s tem teža izdelka tudi precej manjša od pletenja s polnimi ali celo z neolupljenimi šibami. Šibe z lubjem se pri sušenju tudi precej skrčijo. Zato izdelek postane bolj vegast, povečajo pa se tudi špranje med posameznimi šibami. Olupljene šibe pa ohranijo svoje dimenzije, izdelki pa so zato trpežnejši in lepši.

Nabiranje šib za izdelavo viter

Najpreprostejše izdelke iz pletenega šibja lahko izdelamo kar iz surovih šib, ki jih narežemo v grmu ali na drevesu. Šibe so enoletni poganjki brez ali skoraj brez stranskih vejic. So tanke in dolge in se že brez obdelave lepo upogibajo. Najbolj upogljive in uporabne so vrbove šibe, ki jih naberejo spomladi tik pred olistanjem in do sredine pomladi. Takrat so lanskoletne šibe polne sokov, ki se pretakajo v podlubju, kasneje proti poletju pa iz njih poženejo stranski poganjki, ki nagajajo pri lupljenju šib, pa tudi sokovi se v lanskoletnih šibah čez poletje precej posušijo.

Druga sezona nabiranja šib je v jeseni, ko se nabirajo mladi letošnji poganjki. Ti so še zelo mehki in upogljivi, saj šele čez zimo olesenijo. Zato so za izdelavo viter ti poganjki boljši, ko prezimijo na drevesu in jih porežemo šele naslednjo pomlad.

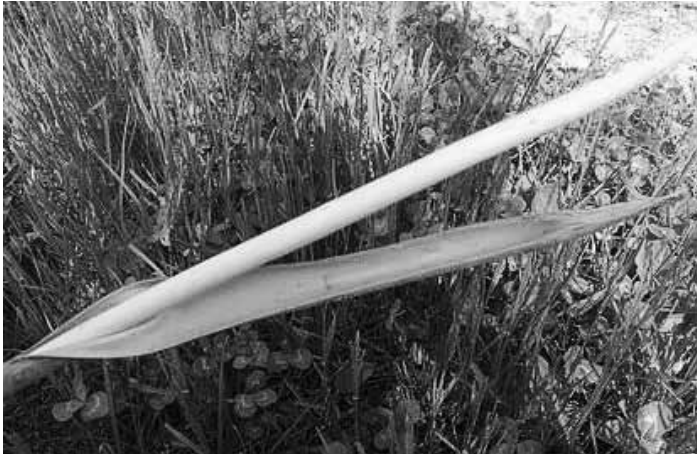
Narezane šibe običajno povežejo zaradi ohranjanja oblike. Avtorica: Tjaša M., 2009.

Lupljenje vrbovih šib

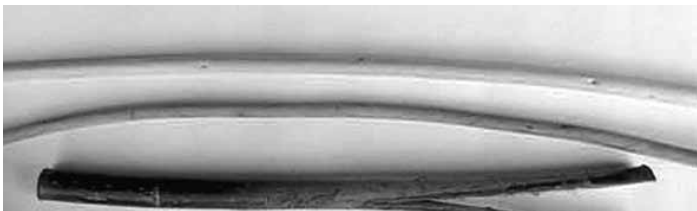
Šibe takoj ali čim prej po rezanju olupijo. Če narezane šibe pustijo nekaj časa na soncu, se posušijo in lubje se prilepi na les. Namakanje potem prav dosti ne pomaga. Poklicni pletarji šibe pred lupljenjem prekuhajo, saj se lubje s prekuhanih šib lažje sleče. Šibe kuhajo kakšni dve uri. Nato še vročo šibo vzamejo iz posode in jo na tanjšem delu objamejo z razcepljeno palčko. Nato potegnejo šibo z drugo roko skozi razcepljeno palčko proti debelejšemu delu šibe in lubje se sleče skoraj kot nogavica. Takšne prekuhane in olupljene šibe se lahko posušijo in shranijo za pletenje v zimskem času, ko jih je treba samo znova namočiti. Šibe lahko olupijo tudi brez kuhanja, z uporabo noža, čeprav je takšno lupljenje počasnejše.

Šibo najprej z nožem vzdolžno zarežejo skozi lubje po celotni dolžini. Nato izdelajo iz koščka šibe lesen klin, s katerim odlepijo rob lubja od lesa po vsej dolžini zareze. Ko na takšen način odstranijo lubje skoraj do polovice šibe, lahko do konca olupijo šibo samo s prsti. Takšno lubje lahko znova namočijo, da se še bolj omehča in nato previdno olupijo še povrh njico lubja. Iz pridobljenega lubja lahko spletejo vrvico za privezovanje. Sveže olupljene vrbove šibe so bolj bele od kuhanih, ki imajo zaradi snovi, ki se pri kuhanju izločajo iz lubja, bolj rjavo barvo.

Pri pletenju se lahko kombinirajo šibe, pridobljene na oba načina. S tem pridobi pletar na barvitosti vzorcev.

Sveže odrezana vrbova šiba med lupljenjem.

*Primerjava lupljene in prekuhane šibe.
Svetla šiba je lupljena.*

Vrvica iz lubja.⁵

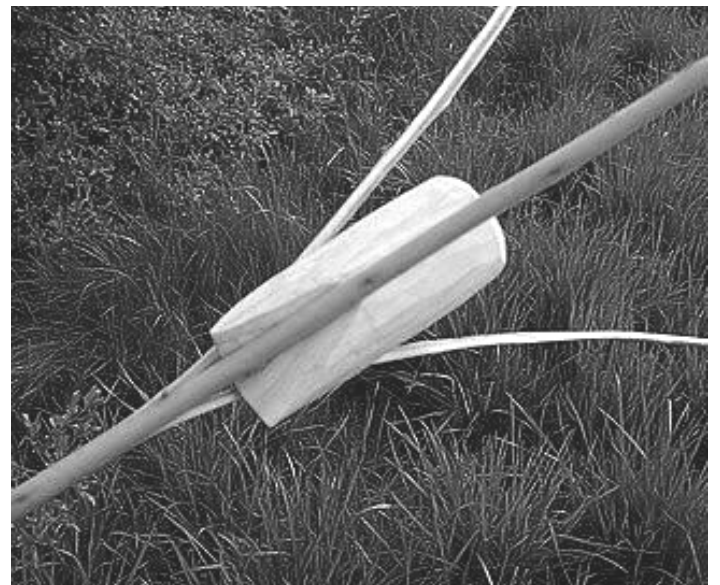
Izdelava viter

Olupljene šibe razcepi pletar na tri vitre s posebnim orodjem, ki si ga izreže z nožem iz okoli 2 do 2,5 cm debele in okoli 5 do 6 cm dolge palice. Na konec palice zariše s svinčnikom trikrako zvezdo. Med posameznimi črtami je kot 120° . Te črte označujejo ostrine, ki se srečujejo v strženu palice. Med temi ostrinami izreže z nožem dolinice (kanalčke), ki naj bodo dolge okoli 3 cm.

To orodje za izdelavo viter se uporablja tako:

Olupljena šiba se najprej odreže nekoliko od vrha, da se dobi ustrezna debelina za nadaljnje cepljenje. Pretanek vrh šibe se lahko uporabi v celoti in ga ni treba cepiti. Šiba se v najtanjšem delu najprej z nožem

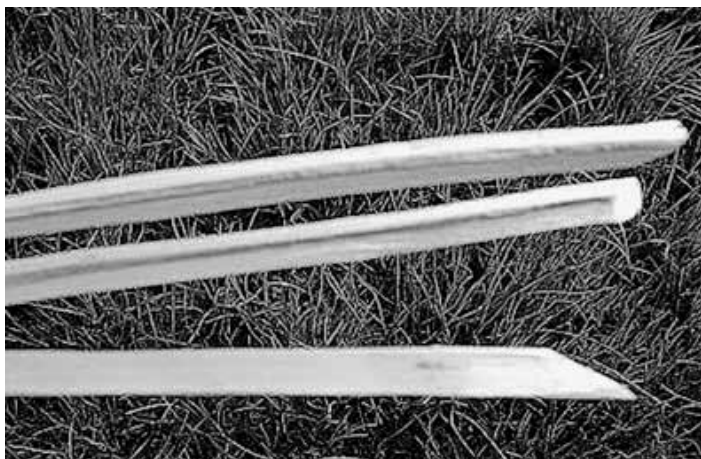
zareže skozi stržen v obliki tri-krake zvezde. Nato se z opisanim klinom razcepi v tri vitre. Postopek je zelo enostaven in kontroliran, če se držita klin in šiba blizu skupaj. Tako pridobljene vitre imajo v sredini še ostanek stržena, ki ga je treba pooblati z nožem. Vitra se položi na ravno podlago, nanjo se pritisne rezilo noža pod ostrim kotom kot pri obliču in v nasprotni smeri, da se posname stržen in še nekoliko notranjega lesa vitre. Tako izdelane vitre so gotove in primerne za pletenje.

Klin za cepljenje šib.⁶

⁵ Vir: http://freeweb.siol.net/mamaana/page_12_1.htm.

⁶ Vir: http://freeweb.siol.net/mamaana/page_12_1.htm.

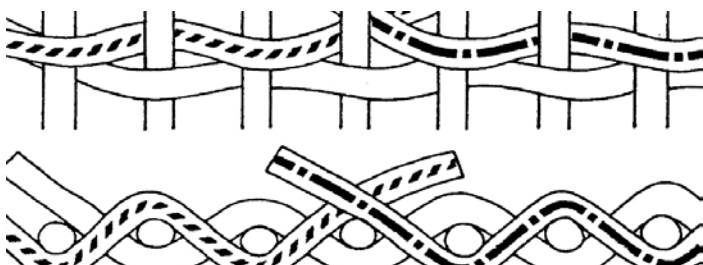

Sveže vitre je treba še pooblati z nožem.⁷

Postopki izdelave

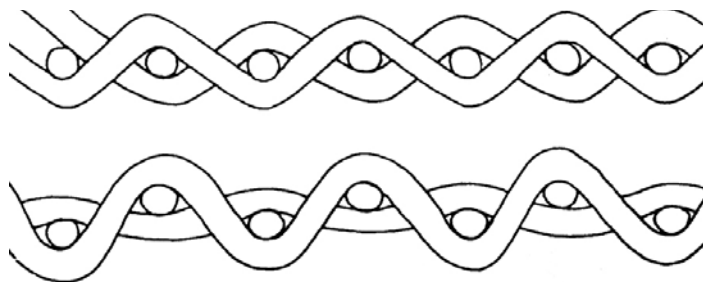
Nekaj preprostih napotkov za pletenje

Težave se pojavijo pri pletenju, ko zmanjka šibe in jo je treba podaljšati. To se stori tako, da se tista šiba, ki gre h koncu, zatakne za naslednjo pokončno šibo. Z novo šibo pa se ta šiba podaljša tako, da se nova zatakne za staro in po isti poti plete naprej. Paziti je treba, da je ta nova šiba pravilno vstavljena. Vedno gre pod staro in po poti stare naprej.

Podaljševanje šibe.⁸

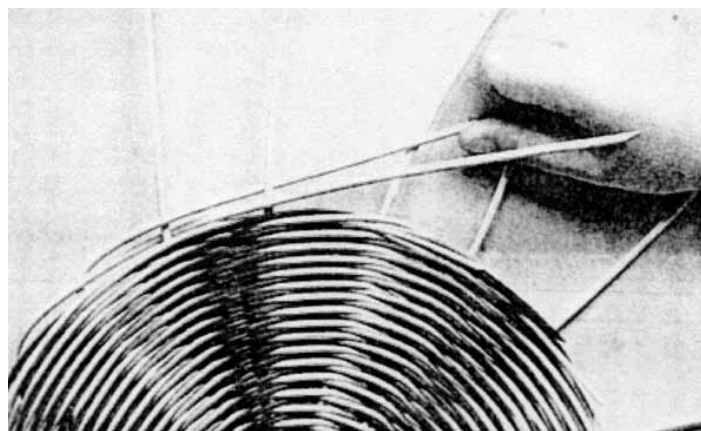
Pri pletenju je treba tudi paziti, kako se plete. Če se plete z dvema šibama, je pomembno, da se plete enakomerno. Z eno šibo je treba plesti naprej, z drugo pa enakomerno za njo.

Prikaz pravnega (zgoraj) in nepravilnega (spodaj) pletenja.⁹

Izdelava ročne košare – »ceje«

Pletenje »ceje« ali »korpe« se začne s tako imenovanim **križem**. Križ se izdelava tako, da se prereže dve debelejši šibi in vstavi vanju tri debelejše šibe pravokotno na njiju. Ko se to opravi, se tako postavljene šibe z zelo tanko šibo poveže tako, da se potem lahko nalomijo. Debelejših šib, ki se jih uporabi za križ, mora biti vedno neparno število. S tanjšimi šibami se splete dno na križu. Paziti je treba, da se plete enakomerno in v desno smer in da je razmik med debelimi šibami približno enak.

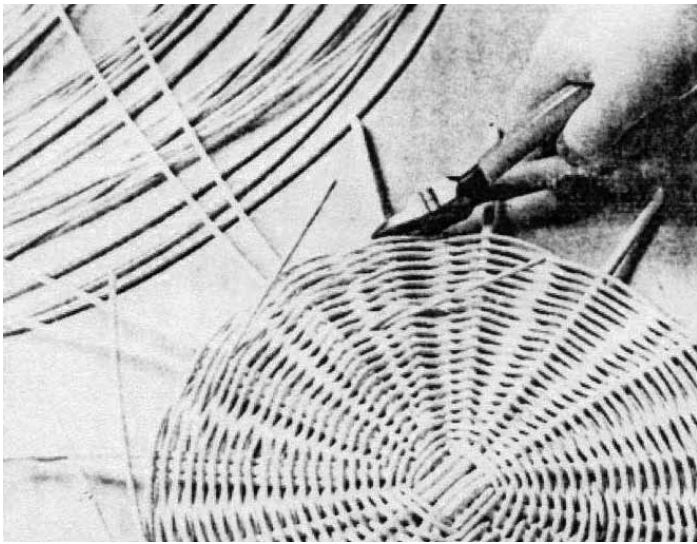

Izdelava dna na križu z debelejših šib.

⁷ Vir: http://freeweb.siol.net/mamaana/page_12_1.htm.

⁸ Rižnar Danica: Diplomski naloga - Ekskurzija v grad Velika Nedelja in negovanje tradicije prek ustvarjalnega dela, Maribor, samozaložba, 2002, str. 30 - 33, 78 - 83.

⁹ Rižnar Danica.: Diplomski naloga - Ekskurzija v grad Velika Nedelja in negovanje tradicije prek ustvarjalnega dela, Maribor, samozaložba, 2002, str. 30 - 33, 78 - 83.

Končano dno.¹⁰

Ko je dno dovolj veliko, se s pletenjem konča in s škarjami odstranijo dele, ki so daljši, kot je pleteno dno.

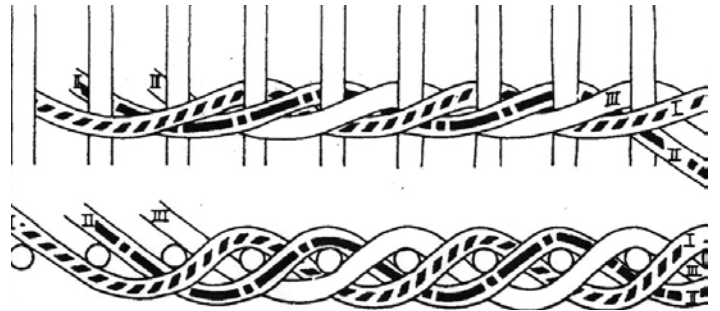
Ko se odstranijo odvečni deli šib, je treba ob debelejših šibah dna na vsaki strani, levo in desno, narediti s šilom razmik med šibami. Tja se vstavijo šibe, ki bodo stale pokončno, in se bodo ob njih spletle stene posode.

Križ smo začeli izdelovati s petimi šibami, kar pomeni, da je potrebnih dvajset šib za pokončne šibe. Ko se jih vstavi, se jih poveže skupaj pravokotno eno na drugo – to pomeni, da se najprej vzamejo štiri, ki so pravokotne, in se nato dodajo vse ostale pravokotno. Zraven teh šib pa se dodajo še ene, zopet dvajset šib, levo in desno od prvih dodanih. Te šibe bodo služile za pletenje.

Ko se dodajo še te šibe, gledajo le-te vodoravno in jih je treba postaviti pokonci, da se plete navzgor. To se naredi tako, da se splete spodnja kita. Ta pa se plete tako, da se gre s šibo čez dve pokončni šibi in skozi tretjo ven.

To delamo tako dolgo, dokler ni med dvema pokončnima šibama ena šiba, s katero pletemo, končana. Ko se to zgodi, vemo, da delamo pravilno in da smo eno vrsto pletenja končali. Ko eno vrsto končamo, sledi pletenje čez šibo. Paziti je treba na pravilno in enakomerno pletenje. In kar je

najpomembnejše, s kladivom ali tršim kovinskim predmetom se stiska šibje skupaj, tako da se udarja po pletenem šibju. Ko je stena izdelana približno do polovice izdelave, odvežemo spete šibe. Tukaj se splete okrasna kita, ki ima dve funkciji - okrasiti izdelek in ojačati njegovo telesno strukturo. Tako postane posoda močnejša in trpežnejša. Kita se plete iz treh nekoliko močnejših šib. Plete se enako kot spodnja, čez dve pokončni, okrog tretje in ven. Pazimo na enakomerno pletenje.

Pletenje okrasne kite iz treh šib.¹¹

Ko je kita končana, se spet vzame dvajset šib in se jih vstavi za vsako pokončno šibo, da se lahko plete naprej. Sedaj se vstavljajo šibe v obratni smeri ena pod drugo, da zopet pride vsaka šiba ven med dvema pokončnima. Potem se plete naprej, dokler ne dosežemo zelene višine. Konča se tako, da se s tremi šibami zopet napravi kita, kot prej okrasna kita v sredini izdelka.

Sledi končni del. Konča se tako, da se podrejo pokončne šibe čez dve in pred tretjo potegne ven. Ko se ta postopek ponavlja se šibe kopičijo. Vedno se vzame prva in se podira. Pri zadnjih je treba paziti, ker gre čez dve že zataknjeni šibi pred tretjo zataktnjeno šibo.

Po končanem pletenju se košara lepo obreže s pomočjo noža in se oblikuje. Najboljše je, če se obrne narobe in se stopi nanjo. Seveda za samo kratek čas in pazljivo. Sledi še izdelava ročaja, ki da izdelku ime. Ali bo to »korpa« ali »ceja« ali samo košara. »Ceja« ima en ročaj, za katerega je najbolje, da je iz kostanjevega lesa, ki se ga zvije v polkrog in z žico pritrdi na pleten izdelek - običajno na dno. »Korpa« ima dva ročaja, ki se izdelata iz šibja, tako da se šibje zvija in hkrati ovija okrog vstavljenih debelejših polkrožnih šib, ki dajejo

¹⁰ Rižnar Danica: Diplomski naloga - Ekskurzija v grad Velika Nedelja in negovanje tradicije prek ustvarjalnega dela, Maribor, samozaložba, 2002, str. 30 - 33, 78 - 83.

¹¹ Rižnar Danica: Diplomski naloga - Ekskurzija v grad Velika Nedelja in negovanje tradicije prek ustvarjalnega dela, Maribor, samozaložba, 2002, str. 30 - 33, 78 - 83.

ročajem obliko. Lahko pa se košara pusti brez ročajev in se uporablja za sadje ali kakšno drugo živilo.

*Med izdelavo »korpe«.
Avtorica: Tjaša M., 2009.*

Umetnina, kaj je to?

Ob spoznavanju izdelkov pletarjev naletimo na problem, kaj je pravzaprav umetnina. Zato najprej pogledamo v Slovar slovenskega knjižnega jezika, ki pravi: **umetnina**^o -e ž (i) **1. umetniško delo**: gledati, napisati, poslušati umetnino; dragocena, velika umetnina; umetnina iz kamna, lesa; katalog umetnin; trgovina z umetninami / besedna, filmska, gledališka umetnina **2. ekspr. zelo lepo oblikovan, okrašen izdelek**: posoda, preproga je prava, resnična umetnina.¹²

Skratka, iz SSKJ ne bomo ugotovili nič drugega kot to, da je to samostalniška beseda, za katero poznamo sklanjatev in njeno uporabo. Spoznamo, v kakšni povezavi se lahko uporablja. Lahko jo uporabljamo tudi izrazno. Ne izvemo pa pomena. Zato moramo pogledati še drugam.

Umetnina?

Umetnina je vsak izdelek ali sposobnost, ki zadošča postavljenim pogojem kritične javnosti, ki je povezana s to dejavnostjo. Definicija umetnosti se lahko spreminja od slikarstva, fotografije, športnih sposobnosti, kuharske umetnosti itd.

Umetnina je lahko: umetniško delo: gledati, napisati, poslušati umetnino; besedna, filmska, gledališka umetnina.; umetnina iz kamna, lesa, šibja, slame...

Mora biti zelo lepo oblikovan, okrašen izdelek: posoda, preproga, resnična umetnina .

Toliko iz SSKJ. V glavnem je SSKJ zelo skop pri opisovanju tega, kaj naj bi bili rokodelski izdelki. Zato se moramo bolj opirati na to, kaj lahko sami o umetnosti in umetninah izvemo iz drugih virov.

Kaj pravi teorija umetnosti?

Ko interpretiramo neko umetnino,

- poskušamo odkriti o njej nekatere resnice,
- ki so določene v trenutku, ko je bila umetnina ustvarjena
- zaradi značilnosti konteksta, v katerem je bila ustvarjena;
- te značilnosti pa so bistvene za samo eksistenco umetnine.

Nauk, ki ga zajemajo zgornje štiri točke, bi lahko poimenovali *kontekstualizem* oziroma *teorija izvirnega konteksta*.

Alternativna teorija *kontekstualizma* sestoji iz naslednjih štirih točk. Ko interpretiramo umetnino:

- ji pripišemo lastnosti, ki to umetnino bodisi spremenijo bodisi ustvarijo nekaj novega (novo umetnino),
- umetnina, ki je predmet interpretacije, je odvisna od interpretacije, ki ji jo dajo ljudje
- umetnine identificiramo v okviru lastnosti, za katere menimo, da jih imajo (intencionalni objekti). Ko rečem, da je objekt interpretacije intencionalni objekt hočem reči, da je objekt interpretacije v primeru drame *Hamlet* drama, kakor je omenjena v misli nekega interpreta,
- umetnine nimajo bistva ali fiksne narave. To stališče bi lahko poimenovali konstruktivizem oziroma teorija sodobnega konteksta.

¹² <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>.

Kam uvrstiti izdelke domače obrti

Pri obrtno-podjetniški zbornici Slovenije je organizirana posebna sekcija, ki se ukvarja s tematiko umetnosti ali »obrnosti« nekega izdelovalca domače obrti. Iz njihovih spletnih strani je mogoče razbrati, da obstajajo pravila, po katerih se odločajo, kateri izdelki so umetniški in kateri ne.

Pravila za umetnost izdelkov so:

- *Merilo kakovosti (pri več merilih za umetnostne obrti se upošteva predvsem individualnost izdelovalca, torej avtorstvo).*
- *Merilo tehnološkega procesa (tukaj je paleta izredno široka, saj vključuje vse izrazne možnosti na bogatem področju umetnostnih obrti).*
- *Merilo oblikovalskega izročila (pride v poštev pri replikah in tudi kot sestavina za vrednotenje sodobnih, avtorsko oblikovanih izdelkov).*
- *Merilo likovno estetskih, umetniških oz. oblikovalskih (avtorskih) sestavin (zelo pomembno merilo, zanj ima komisija zelo stroga merila, zlasti še nekaterih ustvarjalnih področij npr. ročna poslikava svilenih izdelkov).*
- *Merilo gradiva (zelo široko, glede na možnosti, ki jih ponuja sodobni čas).*
- *Merilo dediščine (prihaja v poštev pri replikah).*
- *Merilo celovitosti izdelka (njegova celovita oprema in izgled).*
- *Merilo aplikativnosti izdelka (upoštevajo se aplikativne možnosti, razmerje med zgolj dekorativnostjo in možnostmi uporabnosti).*
- *Merilo vzgojnih in izobraževalnih sestavin.*
- *Merilo ekonomskih vrednosti.*
- *Tržno merilo.*
- *Merilo števila izdelkov (razmerje med avtorskimi stvaritvami unikati in malimi serijami; pri serijah in replikah se upošteva zgornja meja 99).*

S primerjanjem teh pravil lahko ugotovimo kar nekaj lastnosti, ki jih ima marsikateri domači pletar, pa vseeno ne more biti umetnik. Po drugi strani pa bi zlahka lahko bil obrtnik, pa tudi to ne more biti, ker mu samo pletarstvo ne more služiti kot edini vir dohodka za preživetje.¹³

Intervju s pletarjem

Na obisku pri pletarju g. Francu Kosiju na Hajndlu smo bili dvakrat. Prvič le ga. Danica Rižnar, ki se je dogovorila za naš obisk in nam priskrbela prve fotografije. S pomočjo teh fotografij sva sestavili vprašanja za intervju, ki sva ga opravili 16. 3. 2009.

Na obisku smo opazili, da pletar največ izdeluje košare, okvirje za slike, spominke, majhne košarice za sol in poper ter opletene steklenice.

Pletar med delom.

Avtorica: Monika I., 2009.

Ključne besede

Domača obrt, pletarstvo, pletenje, umetnost.

Spletni viri

- Definicije besed v slovarčku - Slovar slovenskega knjižnega jezika, dostopno 15.2.2009, 20.00, <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>.
- Televizijska oddaja: Polnočni klub: Rokodelci, RTV Slovenija, 27. julij 2007, http://www.rtvsl.si/odprtikop/polnocni_klub/rokodelci/, dosegljivo 30.3.2009, 20:00.
- Ocenjevanje izdelkov domače obrti pri Obrtni zbornici Slovenije; http://www.rokodelstvo.si/duo/ocenjevanje_izdelkov.aspx(dosegljivo 30.3.2009,20:00).

¹³ Vir: Oddaja RTV SLO, Polnočni klub: Rokodelci, 27.7. 2007, ga. Podkrajšek.

- Domača obrt v Ormožu in njegovi okolici:
http://www.slovenia.info/si/Ostale-znamenitosti/Doma%C4%8Da-obrt-v-Ormo%C5%BEu-in-njegovi-okolici.htm?ostale_znamenitosti=10579&lng=1 (dosegljivo 30.3.2009, 20:00).

Literatura

- Janez BOGATAJ, et.al.: *Ljudska umetnost in obrti*, Kranj: Gorenjski tisk, 1993, str. 18 - 27.
- Janez BOGATAJ: *Sto srečanj z dediščino na Slovenskem*, Ljubljana, Prešernova založba, 1992, str. 234 - 237.
- Janez BOGATAJ: *Domače obrti na Slovenskem*, Ljubljana, DZS, 1989, str. 51 - 61.
- G. MAKAROVIČ: *Slovenska ljudska umetnost*, Ljubljana, DZS, 1981, str. 218 - 221.
- Danica RIŽNAR: *Diplomska naloga - Ekskurzija v grad Velika Nedelja in negovanje tradicije prek ustvarjalnega dela*, Maribor, samozaložba, 2002, str. 30 - 33, 78 - 83.

Povzetek

V raziskovalni nalogi je predstavljeno delo pletarjev. Pletar ni več nikjer opisan kot poklic, temveč kot rokodelc, obrtnik, pristočasna zaposlitev in še kaj. Žal jih je čedalje manj in vse prevečkrat pozabimo, da so njihovi izdelki unikatne stvaritve, čeprav se način izdelave ne spreminja in so si izdelki podobni. Tudi pletarji sami doživljajo svoje izdelke na poseben način, ker nobena šiba, ki jo vpletejo v izdelke, ni enaka.

Ali ni to nekaj, kar meji na umetnost? Ali pa to mogoče že je umetnost?

V svoji raziskovalni nalogi sva se odločili tudi za pogovor s pletarjem. K temu naju je spodbudila mentorica, ki je tudi sama že raziskovala delo pletarjev in drugih rokodelcev iz naše preteklosti. Tako nama je tudi sama lahko podala veliko informacij o tem redkem »poklicu«. V osnovi naju jeanimalo, ali je sploh kje določeno, kaj je umetnost in kaj umetnina. Kako lahko določimo, kaj je umetnina? In tudi kaj mora biti izpolnjeno, da lahko nekdo ustvarja umetnine? O tem ima v Sloveniji pravico odločanja, kateri izdelki so umetnine, Obrtno-podjetniška zbornica Slovenije.¹⁴ Med raziskovanjem

sva ugotovili, da je pletarjev čedalje manj. Dejavnost opuščajo predvsem zaradi slabega zaslužka in se v glavnem ukvarjajo s to dejavnostjo zaradi lastnega interesa. Nekateri tudi zato, da imajo zaposlitev, ko drugega več ne zmorejo – dosti pletarjev je namreč starejših. Po navedbah g. Janeza Bogataja v televizijski oddaji¹⁵ je povprečna starost pletarjev nad 54 let. Sicer se povprečna starost znižuje, kar daje misliti, da se bo ta dejavnost ohranila. Kljub temu pa ni veliko srečanj pletarjev, ko bi lahko svoje znanje prenašali na mlade rodove. Na podlagi primerjanja zapisov v literaturi, pogovorov s pletarjem in z raziskovanjem podatkov, dosegljivih preko spletnih strani, ugotavljava le nekaj drobcev dogajanja v rokodelskem svetu Slovenije. Namreč, izdelki naših mojstrov postajajo vse bolj cenjeni, ampak s stališča okrasne vrednosti. Na področju pletarstva se je zgodil velik premik. Praktični izdelki so se postopoma spreminjali v estetske. Ljudje ne uporabljajo več izdelkov pletarjev za praktične namene, temveč za namen okrasa. Ob tem je delo pletarjev postalo izdelovanje unikatnih predmetov, ki nosijo pridih tradicije. Tradicije, katere izdelkov danes več ne uporabljamo, temveč jih občudujemo. Zato meniva, da pletarstvo res postaja dejavnost, ki ni več poklic, temveč je nekaj med rokodelstvom in umetnostjo.

¹⁴ http://www.rokodelstvo.si/duo/ocenjevanje_izdelkov.aspx.

¹⁵ Televizijska oddaja: Polnočni klub: Rokodelci, RTV Slovenija, 27. julij 2007, http://www.rtvsllo.si/odprtikop/polnocni_klub/rokodelci/.